

TOETSSTEEN

HERINNERINGSEUCATIE

*Een handleiding voor kwalitatieve projecten
rond herinneringseducatie*

LEGENDE

Tip of goede praktijk

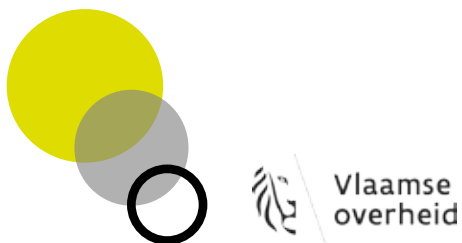
Kennis en inzicht

Empathie en betrokkenheid

Reflectie en actie

COLOFON

Concept | © Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie (2015, herziene uitgave)

Leescomité | Fiona Ang, Griet Brosens, Lisbet Colson, Frédéric Crahay, Klaartje De Boeck, Ann Dejaeghere, Lies Dewallef, Sahd Jaballah, Yves Monin, Wouter Sinaeve, Heidi Timmerman, Maarten Van Alstein, Frie Van Camp, Olivier Van der Wilt, Marijke Van Dyck, Jef Van De Wiele, Karel Van Nieuwenhuyse, Wim Verdyck, Luc Vernailen, Sofie Viaene

Lay-out | Simon Schepers en Femke Vanbelle

Coverfoto en foto op blz. 8 | © Phile Deprez

Illustraties blz. 12, 17 en 21 | © Okke Bogaerts

Eindredactie | Simon Schepers en Marjan Verplancke

Bijzondere dank aan de organisaties die beelden leverden.

Inhoudstafel

Inleiding	5
• Het Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie	6
• De BCH-definitie van herinneringseducatie	6
• Voor wie is deze toetssteen bedoeld?	7
• De eindtermen als kader	7
• Een veelheid aan educaties	7
De drie pijlers van herinneringseducatie	9
• Kennis en inzicht	12
Inzicht in een historische context	13
Processen en mechanismen	14
Geschiedenis en collectieve herinnering	16
• Empathie en betrokkenheid	17
Tegengif voor onverschilligheid	18
Wat is historische empathie?	18
Wat is historische empathie niet?	18
• Reflectie en actie	21
Mensenrechten	22
Van woorden naar daden	24
Tien tips voor goede herinneringseducatie	27
• TIP 1 : Duurzaam leren	28
• TIP 2 : Vakoverschrijdend werken	29
• TIP 3 : Creatief met diversiteit	30
• TIP 4 : Referentiekaders toen en nu	34
• TIP 5 : Hoopvolle verhalen	35

• TIP 6 : Over slachtoffers, daders, redders en omstanders	37
• TIP 7 : De kracht van de beleving	39
Ooggetuigen	39
Literatuur en poëzie	41
Kunst	43
Historische speelfilms	44
Bezoek aan een herinneringsplek ('lieu de mémoire')	44
Re-enactment	47
Serious games	48
• TIP 8 : Zoek het niet te ver	49
• TIP 9 : Emoties en naverwerking	52
• TIP 10 : Niet moraliseren, maar activeren	53

Herinneringseducatie op kindermaat **55**

• Waarom?	56
• Ja, maar...	57
• Hoe?	58

Wegwijzer **65**

Werken sommige verwijzingen naar websites in dit boekje niet meer? Dat kan! Veel websites zijn in volle ontwikkeling en dan verandert er wel eens wat. We helpen je dan ook graag verder met het zoeken naar iets op maat! Stuur ons een mailtje op herinneringseducatie@telenet.be.

Inleiding

Het Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie

In 2008 gaf de minister van Onderwijs de aanzet tot de oprichting van het Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie (BCH). Dit comité bestaat uit de pedagogische verantwoordelijken van een aantal belangrijke actoren op het vlak van herinneringseducatie (In Flanders Fields Museum, Oorlog en Vrede in de Westhoek, Kazerne Dossin, Fort van Breendonk, Stichting Auschwitz, Instituut voor Veteranen IV-NIOOO, RCN Justice & Démocratie, Tumult), de pedagogische begeleidingsdiensten van de verschillende onderwijsnetten en het Ministerie van Onderwijs en Vorming. Hun gezamenlijke opdracht is het ondersteunen van schoolteams door te werken aan de transparantie en de kwaliteit van het herinneringseducatief aanbod. Zo wil het BCH de ‘aanbieders’ en ‘afnemers’ dichter bij elkaar brengen. Specifiek met het oog op het stimuleren van de kwaliteit van herinneringseducatie, heeft het BCH dit instrument ontwikkeld: de toetssteen.

De BCH-definitie van herinneringseducatie

Er bestaan tientallen opvattingen over wat herinneringseducatie is of zou moeten zijn. In 2008 formuleerden de leden van het BCH een operationele werkdefinitie. Ze vormt het uitgangspunt van deze brochure. Meer duiding vind je op www.herinneringseducatie.be.

“Herinneringseducatie is werken aan een houding van **actief respect** in de **huidige maatschappij** vanuit de **collectieve herinnering** aan **menselijk leed** dat veroorzaakt is door **menselijke gedragingen** zoals **oorlog, intolerantie of uitbuiting** en dat **niet vergeten** mag worden.”

Voor wie is deze toetssteen bedoeld?

Deze toetssteen bevat suggesties voor iedereen die met collectieve herinneringen werkt. Dit kunnen leerkrachten zijn, maar ook jeugd- en erfgoedwerkers, educatief medewerkers, auteurs, socioculturele verenigingen enzovoort.

De eindtermen als kader

Door in een schoolcontext aan herinneringseducatie te werken, besteed je aandacht aan verschillende eindtermen. Voor leerlingen in het basisonderwijs liggen de eindtermen van het leergebied wereldoriëntatie en de leergebiedoverschrijdende eindtermen m.b.t. de sociale vaardigheden voor de hand. Voor het secundair onderwijs vind je de meeste aanknopingspunten terug in de vakoverschrijdende eindtermen (VOET) en in de vakgebonden eindtermen geschiedenis. Ook andere vakken lenen zich tot herinneringseducatie: taalvakken, levensbeschouwelijke vakken, project algemene vakken (PAV) en natuurwetenschappen zijn slechts enkele voorbeelden.

Meer info over eindtermen?

Eindtermen - www.ond.vlaanderen.be/curriculum

VOET - www.ond.vlaanderen.be/curriculum/secundair-onderwijs/vakoverschrijdend

Een veelheid aan educaties

Herinneringseducatie is vanzelfsprekend slechts een van de vele ‘educaties’ waar je op school en daarbuiten aan kan werken. De doelstellingen en inhouden van deze educaties zijn niet altijd strikt van elkaar te scheiden. Denk maar aan de talrijke raakpunten tussen herinneringseducatie en vredeseducatie, mensenrechteneducatie, erfgoededucatie, burgerschapseducatie, ... Al deze educaties zijn erop gericht om met jongeren na te denken over onze eigen verantwoordelijkheid in een democratische samenleving, waarin de fundamentele rechten en vrijheden gerespecteerd worden.

Op zoek naar educatief materiaal als inspiratie?
Ontdek honderden leerobjecten op www.klascement.net/herinneringseducatie.

Op www.herinneringseducatie.be kan je terecht voor achtergrondinformatie en nieuwsberichten.

Wil je op de hoogte blijven? Schrijf je dan in op onze maandelijkse nieuwsbrief via www.herinneringseducatie.be.

Vind ons leuk op www.facebook.com/herinneringseducatie.

“En wat wil jij leren uit
het verleden?”

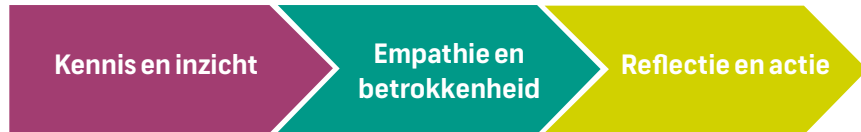

De drie pijlers van herinneringseducatie

Herinneringseducatie steunt op drie cruciale aspecten: (1) kennis en inzicht, (2) empathie en betrokkenheid en (3) reflectie en actie. Je kan die drie pijlers zien als de primaire doelstellingen van herinneringseducatie. Hoewel elke doelstelling andere competenties aanspreekt, zijn ze in de praktijk nooit strikt gescheiden. Bij kwaliteitsvolle herinneringseducatie raadt het BCH aan om op elke pijler even sterk in te zetten. De volgorde kan evenwel verschillen naargelang de doelgroep.

Van verleden naar heden

In de onderwijsvormen waar het vak geschiedenis deel uitmaakt van het curriculum en eindtermen expliciet het belang van historische kennis aangeven, kan je volgens een lineaire fasering te werk gaan. Hierbij zijn kennis en inzicht de opstap om op een kwaliteitsvolle manier aan de twee volgende pijlers te werken. Zonder kennis en inzicht blijven empathie en verbondenheid en reflectie en actie inhoudsloos en hol. Zonder de mogelijkheid om het geleerde toe te passen in reflectie en actie, blijft de kennis en empathie oppervlakkig en moraliserend.

Van heden naar verleden (en terug)

Voor onderwijsvormen waar geschiedenis in het curriculum geen uitdrukkelijke plaats heeft, kan het nuttig zijn om met een circulair model te werken. Vanuit een reflectie op de hedendaagse samenleving wordt de stap gezet naar kennis en inzicht in een historische context. Van daaruit wordt ook historische empathie mogelijk. Het is belangrijk dat je als conclusie opnieuw de link legt met de hedendaagse maatschappij, bijvoorbeeld door middel van een reflectiemoment. Deze benadering kan ook interessant zijn voor een onderwijsvorm met het vak geschiedenis. Je aanpak zal mee bepaald worden door de voorkennis, de interesses en de gevoeligheden van je doelgroep.

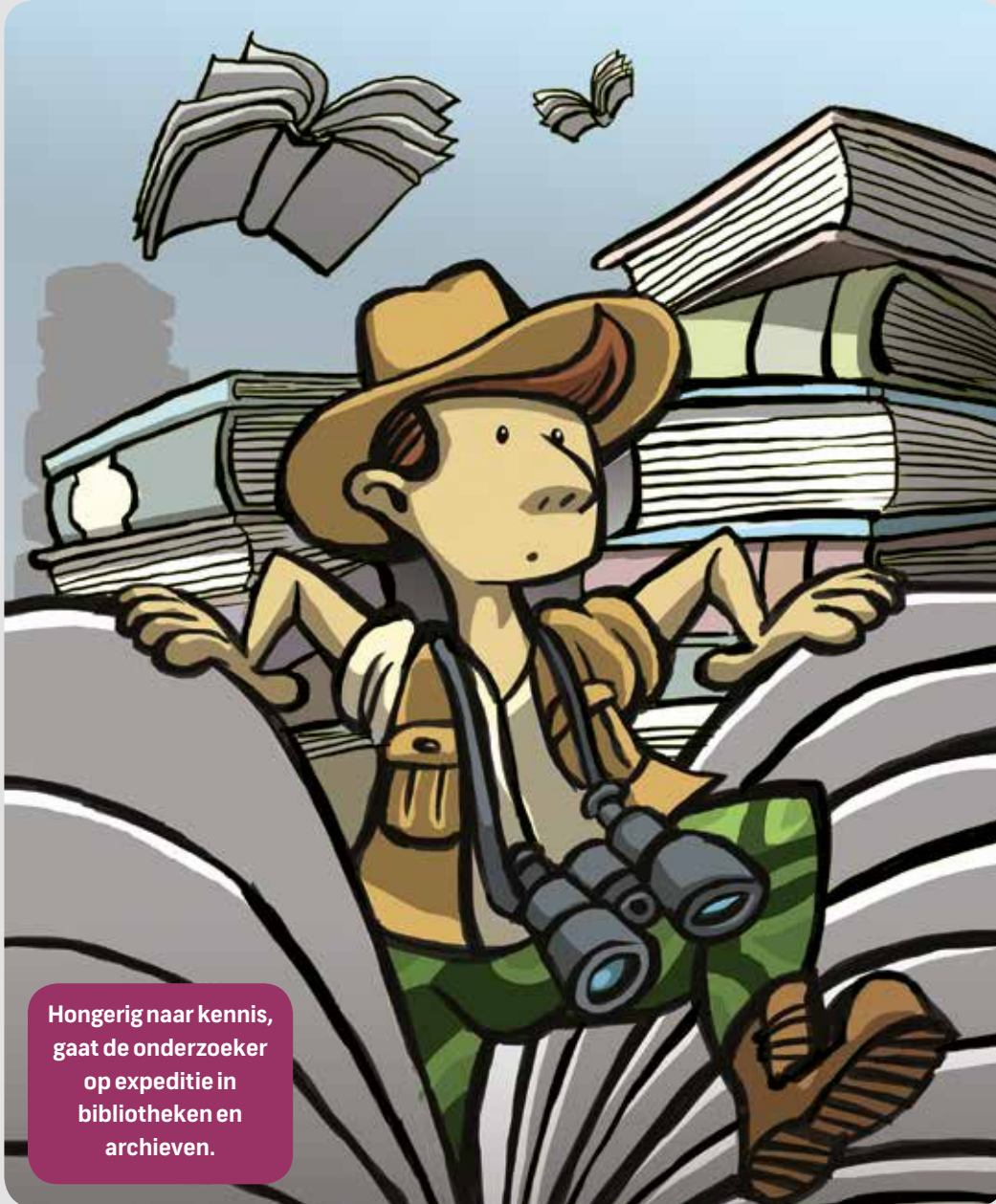

Wees je ervan bewust dat bepaalde historici wel bedenkingen hebben bij deze werkwijze. Zij wijzen erop dat de geschiedenis in deze benadering als instrument gebruikt wordt voor een bepaald doel. Bovendien dreig je het verleden te beoordelen (of zelfs te veroordelen) vanuit hedendaagse maatstaven. Dit noemt men presentisme. Veel hangt af van de vraagstelling waarmee je vanuit het heden naar dat verleden kijkt. Sommige vragen kunnen net heel vruchtbaar zijn om op een historische speurtocht te vertrekken, bijvoorbeeld: "Wat zijn de wortels van dit hedendaags fenomeen?" Dit is een goede manier om het verleden te actualiseren: je kan het heden beter begrijpen door (historisch) na te gaan hoe de zaken zo geworden zijn.

In wat volgt geeft het BCH telkens een korte toelichting bij wat onder (1) kennis en inzicht, (2) empathie en betrokkenheid en (3) reflectie en actie verstaan kan worden.

Kennis en inzicht

Hongerig naar kennis, gaat de onderzoeker op expeditie in bibliotheken en archieven.

Inzicht in een historische context

Elke historische context komt tot stand door de wisselwerking tussen de economische, politieke, sociale en culturele domeinen. Zo komt het dat elke tijd anders en uniek is. Om een goed inzicht te krijgen in deze verschillende contexten begin je het best bij de bronnen. Samen met de doelgroep bronnenmateriaal bekijken en lezen, vormt hier een belangrijk startpunt. Om inzicht te krijgen in de leefwereld van historische personages en hun historische 'realiteit', is het van onmisbare waarde dat je zo veel mogelijk bronnen uit verschillende hoeken met elkaar vergelijkt. Pas wel op: bronnen vormen geen spiegel van het verleden. Kennis over het verleden haal je best uit gedegen historisch onderzoek.

Hoe weet ik of mijn bronnen betrouwbaar zijn?

Dat is een moeilijke vraag en je zal het antwoord waarschijnlijk nooit met zekerheid kennen. Heel wat bronnen zijn doorheen de tijd verloren gegaan. Geschiedenis is dus geen exacte weergave van het verleden. Geschiedenis is wel een constructie van het verleden, op basis van bronnen, geselecteerd en geïnterpreteerd door historici. Ondanks hun subjectieve karakter biedt het gebruik en de analyse van bronnen stevast een meerwaarde voor ieder herinneringseducatief project. Breng je doelgroep fysiek in contact met bronnen. Klop aan bij de lokale heemkundige kring of bezoek een archiefinstelling. Het Anne Frankhuis in Amsterdam biedt hierover zelfs een workshop aan. Bekijk het filmpje ter inspiratie op www.annefrank.org.

Toegankelijkheid van de bron

Vergeet niet dat het allesbehalve evident is om historische bronnen te lezen. Vaak zijn ze in een andere taal geschreven of in een oudere variant van het Nederlands. Mensen die eerder taalzwak zijn, breng je best in contact met fotomateriaal of videomateriaal. Je kan het bronnenmateriaal ook 'vertalen' naar de huidige standaardvorm van het Nederlands. Hoe dan ook moet historische bronnenkritiek (het systematisch in vraag stellen van elke bron) een reflex worden.

Processen en mechanismen

In de historische context spelen zich bepaalde processen en mechanismen af die niet eenmalig zijn, maar ook in andere situaties opduiken. Denk bijvoorbeeld aan machtswellust, vooroordelen, propaganda, xenofobie, ontmenselijking, uitsluiting, extremisme, ... Deze bevinden zich niet in een historisch vacuüm, maar worden mee bepaald door de context waarin ze voorkomen. Ze hebben zich doorheen de geschiedenis in verschillende vormen en gedaanten voorgedaan. Inzicht in die mechanismen kan je helpen om andere vormen van collectief geweld te verklaren. Actuele processen kunnen gelijkenissen vertonen met mechanismen uit het verleden, maar zullen er door de gewijzigde context onvermijdelijk ook van verschillen. Het verleden herhaalt zich nooit op dezelfde manier. De doelgroep moet dus niet alleen in staat worden gesteld grondig inzicht te verwerven in de historische context, maar tevens de gelijkenissen en verschillen te zien en mogelijke verbanden te identificeren.

De stempel 'Jood/Juif' in deze Belgische identiteitsbewijzen was een van de eerste stappen in de uitsluiting en uiteindelijk massale vervolging van Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog. © Simon Schepers

Gelijkenissen en verschillen

Processen en mechanismen uit verschillende historische periodes naast elkaar leggen, vormt de kern van herinneringseducatie. Om deze aan het licht te brengen, kan de doelgroep op zoek gaan naar de gelijkenissen, maar ook naar de verschillen tussen conflicten. Een schematische aanpak is soms handig. De voorwaarde is wel dat je de doelgroep met voldoende rijk en divers bronnenmateriaal confronteert om hen een genuanceerd beeld te bieden. Laat hen eerst op zoek gaan naar de verschillen en wijs dan op gelijkenissen. Uiteindelijk blijft iedere gebeurtenis uniek.

Kazerne Dossin

Kazerne Dossin. Memoriaal, Museum en Documentatiecentrum over Holocaust en Mensenrechten belicht in haar permanente tentoonstelling allerlei processen en mechanismen die de Holocaust mee mogelijk maakten. Vanuit deze analyse reflecteert het museum ook op andere historische vormen van massageweld: de genocide op de Tutsi's in Rwanda, de apartheid in Zuid-Afrika, de segregatie in de Verenigde Staten, ... Je krijgt zo een interessant beeld over de thematiek van de mensenrechten, zowel toen als nu. www.kazernedossin.eu

Boven: Thema-muur 'Uitroeiing' (Kazerne Dossin) © Simon Schepers
Links: Het museum Kazerne Dossin in Mechelen © Simon Schepers

Geschiedenis en collectieve herinnering

Geschiedenis en herinnering staan in een complexe verhouding tot elkaar: soms gespannen, maar vaak informeren ze elkaar ook. Waar geschiedenis idealiter steunt op de neutrale analyse en interpretatie van bronnen en feiten, wordt collectieve herinnering door verschillende factoren beïnvloed: politiek, ideologie, religie, gender, normen en waarden. Dit gebeurt veelal van bovenaf: officiële instanties bepalen welke gebeurtenissen in de collectieve herinnering verankerd worden (bijvoorbeeld in feesten, herdenkingsplechtigheden, straatnamen, standbeelden enzovoort). In dat opzicht is het interessant om na te gaan hoe een bepaald onderwerp op dit moment herinnerd wordt en wat daarvoor de redenen kunnen zijn. In herinneringseducatie speelt dit bewustwordingsproces een belangrijke rol.

Wie schrijft de geschiedenis?

“Geschiedenis wordt geschreven door de overwinnaars”, zegt men. Om die reden kan het een vernieuwende denkoefening zijn om een historisch evenement eens te bekijken vanuit een minder voor de hand liggend perspectief. Wat speelde er zich bijvoorbeeld tijdens de Tweede Wereldoorlog af in Japan en hoe worden die gebeurtenissen er vandaag herinnerd? Wat is het Duitse perspectief op de introductie van mosterdgas als wapen tijdens de Eerste Wereldoorlog? Welke sociaaleconomische laag van de bevolking schrijft de geschiedenis? Kennis over het verleden is nooit absoluut. Dat geldt dus ook voor hoe wij naar de geschiedenis kijken. Ondanks de feiten kunnen we historische gebeurtenissen soms heel anders interpreteren.

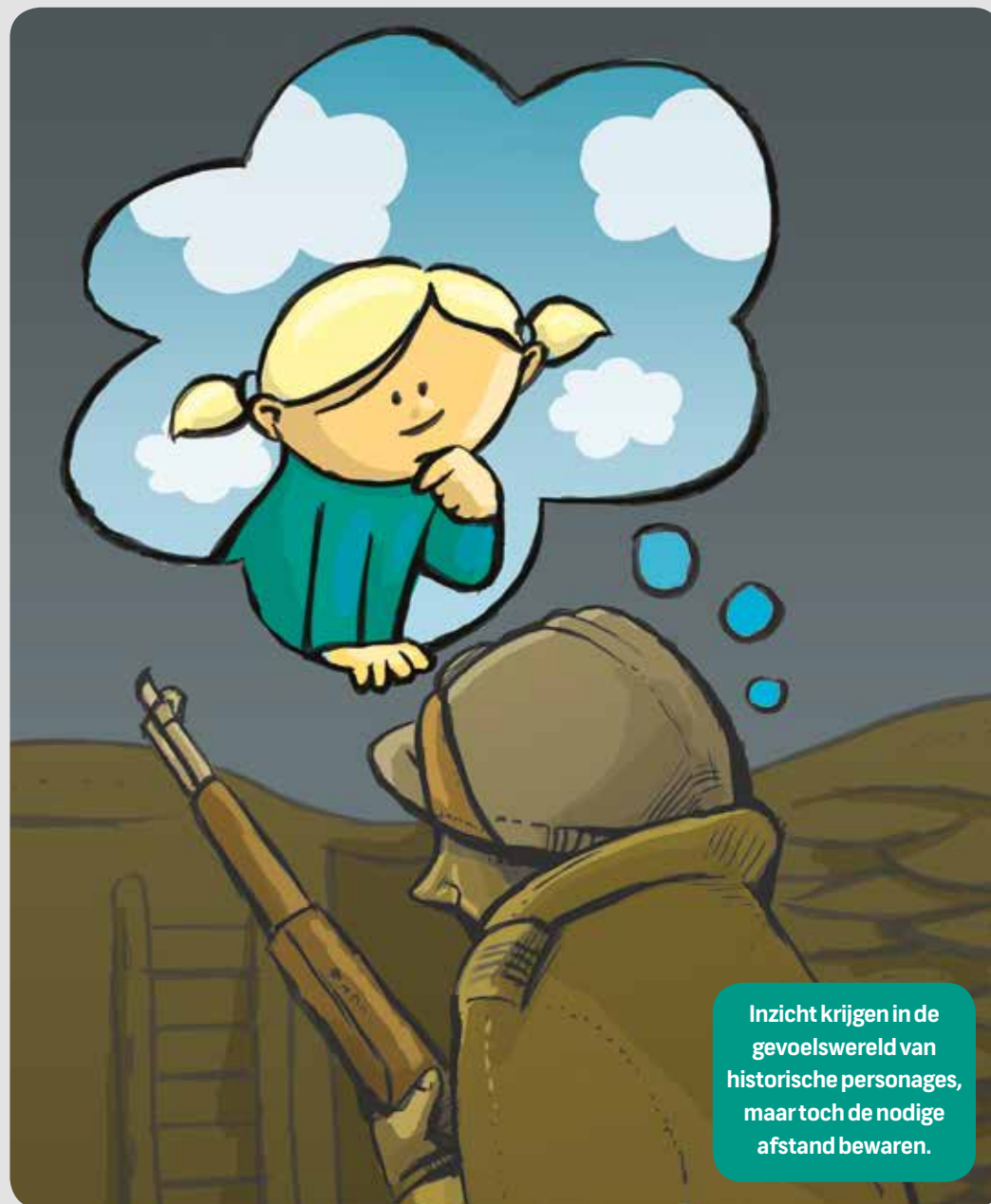

Trainingen in historisch denken

Junior College Geschiedenis van de KULeuven traint leerlingen uit het secundair onderwijs (ASO) in verschillende vormen van historisch denken. De jongeren krijgen scherpere inzichten in de constructie van verleden en heden en in het onderscheid tussen geschiedenis en collectieve herinnering. Junior College Geschiedenis biedt ook een digitaal leerplatform aan met extra materiaal waar leerkrachten, leerlingen en docenten elkaar kunnen vinden. Meer info? www.kuleuven.be/onderwijs/juniorcollege/geschiedenis

Empathie en betrokkenheid

Inzicht krijgen in de gevoelswereld van historische personages, maar toch de nodige afstand bewaren.

Tegengif voor onverschilligheid

Processen als ontmenselijking en uitsluiting worden maar mogelijk door afstandelijkheid en onverschilligheid. Herinneringseducatie beoogt daarom het tegenovergestelde, namelijk de ontwikkeling van historische empathie. Primaire bronnen gebruiken, waarin individuen aan het woord komen, is hierbij essentieel. Zo worden de historische personages zoveel mogelijk als mens voorgesteld en niet louter als statistiek. Inzicht in de dromen, ideeën, gevoelens en plannen van anderen probeert een tegengif te zijn voor afstandelijkheid en onverschilligheid. Dit verhoogt de betrokkenheid van de doelgroep tot het verleden en maakt werken aan historische empathie mogelijk.

Wat is historische empathie?

Historische empathie is een belangrijk concept in het (geschiedenis)onderwijs. Het helpt mensen om zich meer bewust te worden van de geschiedenis en van zichzelf, maar ook om zich voor te bereiden op actieve deelname aan de samenleving. Het innemen van een historisch perspectief impliceert:

- het erkennen dat de waarden, opvattingen, geloofsovertuigingen en intenties van historische personages kunnen verschillen van die van de onderzoeker;
- het erkennen dat individuen en groepen er verschillende waarden, opvattingen en geloofsovertuigingen op na hielden en houden (afhankelijk van de historische context);
- de bereidheid om acties en gebeurtenissen te verklaren vanuit de waarden, opvattingen en geloofsovertuigingen van de historische personages.

Wat is historische empathie niet?

De meeste onderzoekers vinden de toevoeging 'historische' aan het concept empathie wel zinvol omdat het daarmee wordt onderscheiden van psychologische of emotionele empathie, waarbij het vooral gaat om inleven en meeleven. Bij historische empathie gaat het er niet om dat je je identificeert met historische personages. Het gaat tevens niet om fantasie, wel om nauwgezet onderzoek van het beschikbare bewijsmateriaal. Empathie mag niet verward worden met sympathie. Historische empathie impliceert stevast een zekere behoedzaamheid: door de grote afstand in tijd is het nagenoeg onmogelijk je volledig te verplaatsen in historische personages, zelfs als je dat zou willen.

Wil je meer weten?

Dit hoofdstuk werd gebaseerd op een interessant artikel van Albert van der Kaap met betrekking tot historische empathie en standplaatsgebondenheid. Je vindt deze tekst op het digitale leerplatform Histoforum, een website voor geschiedenisdidactiek. www.histoforum.net/2011/standplaatsgebondenheid.html (Laatst geconsulteerd op 25 september 2015.)

Van individuen naar groepen

Historische empathie is een moeilijk maar belangrijk onderdeel van herinneringseducatie. Het helpt jongeren om zich meer bewust te worden van hun omgeving en van zichzelf. Dit is een belangrijke opstap naar de ontwikkeling van een houding van actief respect. De capaciteit om historische empathie op te brengen groeit met de leeftijd. Daarom stelt onder andere The International School for Holocaust Studies (www.yadvashem.org/yv/en/education) het volgende model voor:

1. Individu (basisonderwijs)

Met jonge kinderen werk je best rond het verhaal van één individu, liefst van dezelfde leeftijd. Op die manier zijn de kinderen in staat om het verhaal op zichzelf te betrekken en het zo beter te begrijpen.

2. Familie (eerste graad secundair onderwijs)

Als de kinderen wat ouder zijn, kunnen ze geconfronteerd worden met de verhalen van een familie. Dit is een sociale setting waarmee ze erg vertrouwd zijn. Bovendien laat een familie toe verschillende perspectieven te behandelen en aandacht te hebben voor de relaties tussen individuen.

3. Groepen (vanaf de tweede en derde graad secundair onderwijs)

Ten derde zijn er de adolescenten, die volop bezig zijn met het vastleggen van hun persoonlijke en sociale identiteit en hun waardesysteem. Daarom kunnen zij het aan om geconfronteerd te worden met de perspectieven van een bredere sociale cirkel: een klas, vriendenkring, dorp, gemeenschap, ...

Fort van Breendonk

Het Fort van Breendonk, tijdens de Duitse bezetting een voormalig gevangenenkamp voor tegenstanders van het naziregime, is door zijn authentieke karakter een plek waar de geschiedenis vanzelf erg dichtbij komt. De kamers van de gevangenen, de folterkamer en de executieplaats gaan niemand in de koude kleren zitten. Tijdens een bezoek aan Breendonk staan de persoonlijke verhalen van de gevangenen centraal. www.breendonk.be

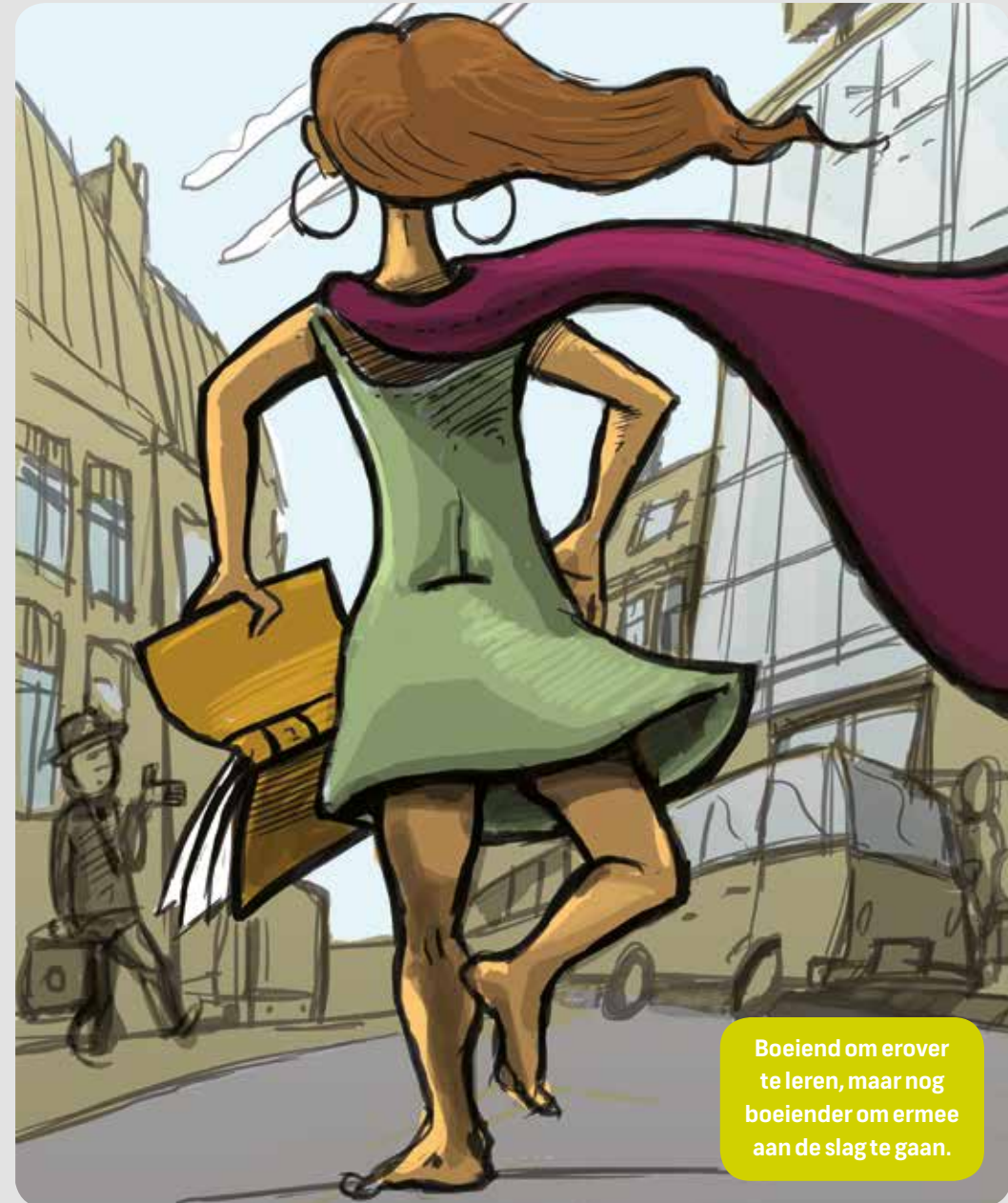
De muur met de namen van de 3.600 gevangenen van het SS-Auffanglager-Breendonk © Fort Breendonk (Van Reeth)

Fort van Breendonk © Simon Schepers

Reflectie en actie

Boeiend om erover te leren, maar nog boeiender om ermee aan de slag te gaan.

Mensenrechten

Lesgeven over historische feiten is één ding. Werken aan historische empathie en omgaan met de bijgaande emoties is iets anders. Maar het stimuleren van reflectie en actie vormt best een pittige uitdaging. Bij reflectie is het namelijk de bedoeling de bestudeerde historische context te overstijgen en aan de slag te gaan met de blootgelegde mechanismen. De centrale vragen worden dan: "Zijn deze mechanismen ook in andere historische contexten of in de actualiteit terug te vinden?", "Waar kunnen die mechanismen vandaag toe leiden?" en "Wat kan ik concreet met mijn inzichten aanvangen?" Want idealiter leidt herinneringseducatie tot 'actie' en tot een 'engagement' om individueel of collectief in actie te komen bij onrecht of respectloosheid. De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (1948) is hierbij de maatstaf. Via de website van Amnesty International kom je meer te weten over mensenrechten en kan je een vereenvoudigde lijst terugvinden: www.aivl.be/wat-we-doen/thema/over-mensenrechten.

Universele rechten?

Wees je ervan bewust dat de mensenrechten minder universeel zijn dan wij vaak denken. Sommige niet-westerse landen zijn niet akkoord met de aanspraken op de universaliteit van de mensenrechten. Er zijn wat dat betreft drie grote groepen te onderscheiden: het Aziatische, het Afrikaanse en het islamitische discours. Hun opwerpingen kunnen niet zomaar worden verwaarloosd: ze zetten er immers toe aan om de mensenrechten vanuit een ander perspectief te bekijken dan het westerse.

Eleanor Roosevelt en de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (1948) © UN Photo - John Isaac

Telt mijn mening ook?

Mensenrechten omvatten naast burgerrechten, politieke, economische, sociale en culture rechten ook zoiets als collectieve rechten. Die kwamen vooral tot stand in de periode van de dekolonisatie en het streven naar zelfbeschikking. Collectieve rechten hebben betrekking op groepen (volkeren) en niet op individuen. Vanuit de filosofie van het individualisme is er dan ook kritiek op die rechten omdat ze geen rekening houden met mensen die deel uitmaken van een groep, maar er andere overtuigingen op nahouden (inzake religie, cultuur, gender, seksualiteit). Wanneer bijvoorbeeld een nieuwe onafhankelijk verklaarde staat een bepaalde religie of seksuele geaardheid verbiedt, dan botst dit met de vrijheden van het individu.

Kinderrechten

Voor jonge kinderen is de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens een juridisch en abstract gegeven. Start daarom bij de kinderrechten. Recht op spel, onderwijs, voeding of bescherming zijn voor hen heel herkenbare kaders. Meer info? www.kinderrechten.be / www.kinderrechtenschool.be

'De bende van :P' (basisonderwijs) en 't Zitemzo' (secundair onderwijs) © Kinderrechtencommissariaat

Vormen vzw

Vormen vzw is het expertisecentrum voor mensenrechten- en kinderrechteneducatie in Vlaanderen. Op hun website vind je heel wat educatief materiaal. Neem dus zeker een kijkje op www.vormen.org.

Van woorden naar daden

Herinneringseducatie streeft 'actief respect' na. De maatschappelijke doelstelling van herinneringseducatie kan je omschrijven als het voorbereiden van jongeren op actief burgerschap in de samenleving. In een ideale situatie streeft herinneringseducatie naar het vormen van kritische en geëngageerde burgers; burgers die bereid zijn om tolerantie en solidariteit uit te dragen, om individueel of collectief actie te ondernemen, bijvoorbeeld wanneer zichzelf of anderen geconfronteerd worden met onrecht en respectloosheid.

Wees bescheiden

Herinneringseducatie is jammer genoeg geen toverwoord. Denken over het verleden en actie in het heden zijn twee verschillende zaken. Het ene vloeit niet noodzakelijk voort uit het andere. Verwacht daarom niet dat lessen over het verleden spontaan attitudes doen groeien in het heden. Ga er wel van uit dat de competentie om mechanismen te herkennen in historische gebeurtenissen een vruchtbare bodem is om kritisch na te denken over onze eigen keuzes en onze eigen houding te midden van de ons omringende samenleving.

yEUth

YEuth is een non-profit organisatie die jongeren over heel Europa wil inspireren om meer politiek actief te worden. Dit gebeurt door middel van interculturele dialoog, debat en workshops over conflict. De jongeren leren de positieve waarde van vrede en Europees burgerschap om te zetten in concrete acties. Wederzijds begrip en de uitwisseling van ideeën tussen leeftijdsgenoten staan hier centraal. Meer info? www.yeuth.eu

Jongeren gaan in dialoog over conflict en burgerschap. © yEUth

'Het Droommuseum van Dre' © In Flanders Fields Museum (Tijl Capoen)

Tien tips voor goede herinneringseducatie

TIP 1 : DUURZAAM LEREN

Tegenwoordig bestaan er talloze mogelijkheden om met herinneringseducatie aan de slag te gaan: tentoonstellingen, gegidste wandelingen, theaterstukken, romans, stripverhalen, televisiereeksen, musicals, ... Als educator vind je ongetwijfeld iets dat bij je doelgroep past. De moeilijkheid ligt niet zozeer in de keuze, maar wel in de omkadering van de activiteit. Een film of een tentoonstelling is onmiskenbaar een meerwaarde, vooral wanneer dit wordt ingebed in een langdurig traject met ruime aandacht aan voorbereiding en naverwerking. Het is namelijk een illusie dat een eenmalig bezoek aan een herinneringsplek werkt als een vaccin tegen onverschilligheid. Uitstappen en lessen die kaderen in een uitgestippeld traject verhogen de kans om duurzaam aan waarden en attitudes te werken.

Het engagement van de hele school

Herinneringseducatie hoeft zeker niet alleen in de les plaats te vinden. Meer nog, het is een grote meerwaarde als de doelstellingen hun plaats krijgen in een welomschreven schoolbeleid. Zo kan de school in de breedte werken aan de verankering van actief respect. Labels zoals 'School Zonder Racisme' of 'KiVa-school' kunnen een impuls zijn. Laat je engagement tevens doorschemeren in projectweken, in het schoolreglement, in de werking van het leerlingenparlement, oudercontacten, ... De mogelijkheden zijn eindeloos! Neem eens een kijkje op www.schoolzonderracisme.be of www.kivaschool.be.

Brede School

Om mensen bewust te maken van de brede gemeenschap waarin ze leven en opgroeien, is het concept 'Brede School' geïntroduceerd. Op deze manier worden kinderen en jongeren ook buiten de schooluren in contact gebracht met de thematiek en krijgt de doelstelling van actief respect een grotere draagkracht. Meer info? www.bredeschool.org

TIP 2 : VAKOVERSCHRIJDEND WERKEN

Herinneringseducatie leent zich uitstekend tot vakoverschrijdend werken. Waarom zou je over de Grote Oorlog spreken tijdens de lessen wereldoriëntatie, geschiedenis of project algemene vakken (PAV), maar niet tijdens de lessen muzische vorming, lichamelijke opvoeding, sociale vaardigheden, esthetica, biologie, ...? In lessen geschiedenis en PAV kan je natuurlijk werken aan de nodige kennis over de historische context (een absolute vereiste bij herinneringseducatie), maar werken aan 'actief respect' leunt wel degelijk sterk aan bij de eindtermen van heel wat andere leergebieden. Denk dus creatief en gebruik vakoverschrijdende insteken: schrijf samen gedichten, geef een les over de papaver of over dieren in oorlog, gebruik de atlas, lees samen een boek, doe een fietstocht of luister naar muziek.

Vakoverschrijdend werken geeft je trouwens de kans om een thematiek vanuit verschillende perspectieven te benaderen. Dit kan heel verrijkend zijn en nieuwe inzichten bieden. Als leerkracht is het bijvoorbeeld interessant om eens polshoogte te nemen bij je collega's. Zijn er raakvlakken en is er samenwerking mogelijk? Als verschillende collega's informatie en materialen uitwisselen en de organisatie niet op de schouders van een enkeling rust, heeft het project meer kans op succes en continuïteit.

"Ik ben leerkracht chemie.

Wat heeft dat te maken met de oorlog?"

Wetenschappers, bouwkundigen en artsen werden vroeger - en nu nog steeds - ingeschakeld in de ontwikkeling van nieuwe (chemische) wapens. Denk maar aan het gebruik van mosterdgas tijdens de Eerste Wereldoorlog of de allesvernietigende kracht van een atoombom. Leerkrachten van natuurwetenschappelijke vakken kunnen vanuit historische voorbeelden aantonen wat de macht van de wetenschap is en waar ethische dilemma's zich voordoen.

Flanders Peace Field

Flanders Peace Field vzw (FPF), uit Mesen, zet (inter-) nationale projecten op die de kerstbestanden tijdens de Eerste Wereldoorlog herdenken. Vredeseducatie en conflicthantering staan daarbij centraal. Je kan kiezen uit educatieve, sportieve, culturele en recreatieve activiteiten. www.peacevillage.be

'In no man's land' - een educatief GPS-spel van Flanders Peace Field © Peace Village

TIP 3 : CREATIEF MET DIVERSITEIT

Het is van onschatbare waarde de inhoud goed af te stemmen op de doelgroep. Vaak is het bestaande materiaal gericht op de zogenaamde 'straight white male': de genderstereotiepe zestienjarige uit de middenklasse, met een uitgesproken interesse in geschiedenis. De realiteit is over het algemeen totaal anders. Bijna één op vier leerlingen in België volgt een beroepsopleiding en het vak geschiedenis maakt geen deel uit van hun curriculum. Een andere veel voorkomende vraag is hoe je herinneringseducatie overbrengt aan mensen met een recente migratiegeschiedenis. In Vlaanderen groeit bijna tien procent van de leerlingen op in gezinnen met een niet-Vlaamse etnisch-culturele achtergrond. In een multiculturele groep hebben niet alle leden hetzelfde referentiekader en vaak duiken er diverse en wel eens tegenstrijdige gevoeligheden op. Zo wordt spreken over de Holocaust of over de Armeense genocide soms ingewikkelder dan verwacht. Gewoon al over oorlogscontexten les geven is soms te confronterend voor jongeren die zelf traumatische ervaringen met oorlog of vervolging hebben. Creativiteit en flexibiliteit zijn in deze context onontbeerlijk. Voor wie graag de minder traditionele paden bewandelt is er natuurlijk ook het domein van de wereldgeschiedenis: het bestuderen van de evolutie van verschillende beschavingen en de effecten van hun onderlinge interactie, bijvoorbeeld: de uitwisseling van goederen en techniek via de Arabische wereld in de 8ste eeuw, de grote Chinese ontdekkingsreiziger Zheng He, het inzetten van koloniale soldaten tijdens de Eerste Wereldoorlog, ...

Ken de doelgroep

Schat niet alleen de cognitieve eigenschappen van je doelgroep in (wat is bijvoorbeeld hun voorkennis over een bepaald thema?), maar probeer evengoed zicht te krijgen op hun emotionele kader. Welke ervaringen dragen zij met zich mee? Voelen zij de wereldoorlogen aan als 'hun' geschiedenis? Wat weten ze er al over en wat willen ze weten? Zoek ingangen die aansluiten bij hun leefwereld: de namen op het monument vlak naast de school of de Afrikaanse soldaten tijdens onze wereldoorlogen.

Herdenking voor de Congolese soldaten, 1914-1918
© IV-NIQOO (Jérusalem Piérard)

Multiculturele oorlog

Op begraafplaatsen van de Eerste Wereldoorlog vind je hier en daar ook graven van koloniale soldaten. Niet enkel verschillende nationaliteiten, maar tevens verschillende religies waren vertegenwoordigd tijdens de Grote Oorlog. Lijssenthoek is een duidelijk voorbeeld van zo'n multiculturele begraafplaats. Hier liggen 10.784 soldaten begraven, met naast Britse soldaten ook slachtoffers uit Frankrijk, Canada, China, Zuid-Afrika, Nieuw-Zeeland, Duitsland en Australië. www.lijssenthoek.be

De graven van Chinese, Indische, Franse en Duitse soldaten op de militaire begraafplaats Lijssenthoek (Poperinge) © Henk Van Rensbergen

Wees niet bang de focus te verleggen

Misschien is het bij de groep in kwestie geen goed idee om de geschiedenis als startpunt te nemen. In hun beleving lijkt zeventig jaar geleden een eeuwigheid. Start vanuit hun eigen sociale omgeving. Een gewone situatie uit het dagelijks leven, zoals een uitspraak van één van de leerlingen, kan ook een gesprek over de geschiedenis in gang zetten. Misschien leidt dit gesprek wel tot een lesplan.

Een circulair model kan voor sommige doelgroepen interessant zijn.

Bottom-up

Herinneringseducatie werkt het best bottom-up: als de leerlingen zich verantwoordelijk voelen voor het leerproces, zijn ze gemotiveerder om bij te leren. Het helpt om op voorhand met hen het gesprek aan te gaan over wat jullie gezamenlijke doelstellingen zijn en hoe jullie die gaan bereiken. Welke taken zal jij opnemen en welke taken zijn voor hen? Veel lesgevers beproefden deze methode reeds met succes. Hun leerlingen staan zelf in voor presentaties van lesonderdelen of voor de organisatie van uitstappen, gastlezingen of tentoonstellingen.

Jongeren geven een presentatie aan hun klasgenoten tijdens een workshop in Kazerne Dossin. © Kazerne Dossin

Door dialoog leren van elkaar

Sommige onderwerpen liggen gevoelig en niet iedereen deelt altijd dezelfde mening. Een goed georganiseerd debat kan een oplossing bieden. In zo'n debat gaan de leerlingen beredeneerd en overdacht met elkaar in gesprek, niet zozeer met de bedoeling het eigen gelijk te doen zegevieren, maar om iets te leren van elkaar, om de eigen blik te verruimen, om kennis te nemen van andermans mening en op basis daarvan de eigen mening eventueel te heroverwegen en bij te sturen. Leerlingen leren uit een debat veel meer dan uit een discussie.

Zes fasen van een goed klasdebat zijn:

1. Afbakening

Bepaal duidelijk het thema. Het spreekt voor zich dat het onderwerp van debat aangepast moet zijn aan de interesses en de competenties van de klasgroep.

2. Doelstelling

Is het vooral de bedoeling argumenten uit te wisselen of betreft het eerder een probleemoplossend debat?

3. Voorbereiding leerlingen

Leerlingen moeten de gelegenheid krijgen informatie op te zoeken en te verwerken.

4. Spelregels bepalen

Hoelang zal het debat duren? Hoeveel rondes zullen er zijn? Hoeveel spreektijd krijgt iedereen? Hoe vraag je het woord? ...

5. Debat

De lesgever begeleidt het debat, bewaakt de tijd, neemt notities, stelt verdiepingsvragen, ...

6. Nabespreking

Wat vonden de leerlingen van de werkvormen? Is hun mening over het thema veranderd?

TIP 4 : REFERENTIEKADERS TOEN EN NU

Herinneringseducatie maakt het mogelijk om leerlingen inzicht te doen krijgen in aspecten zoals tijdsdocumenten, beeldvorming, interpretatie, subjectiviteit, de rol van media en propaganda, ... De houding van mensen wordt immers bepaald door de kennis en zienswijzen die zij op dat moment hebben, met andere woorden: hun referentiekaders. Hierbij is het van belang rekening te houden met de leefwereld van de leerlingen en het feit dat zij niet vertrouwd zijn met sommige historische concepten of begrippen.

“Wat waren ze vroeger dom!”

Jongeren reageren meestal vanuit hun eigen referentiekader op handelingen en keuzes uit het verleden. “Zo dom om in de loopgraven te vechten.” of “Dat was niet slim om je in te schrijven in het Jodenregister.” Dit wijst op de moeilijkheden die jongeren hebben om zich te verplaatsen in situaties van mensen uit het verleden. Werken aan historische empathie vereist dan ook dat de doelgroep bereid is om dergelijke voorbeelden te verklaren vanuit de toenmalige waarden, opvattingen en geloofsovertuigingen.

Begrippenkader

Wees je ervan bewust dat veel woorden een historische lading hebben. Een foute term kan ongewild negatieve voorstellingen oproepen. Bij ‘zigeuners’ denkt men al gauw aan onhygiënische woonwaggebewoners en rondreizende meesterdieven. De realiteit is echter heel wat anders. Bovendien bestaan er verschillende groepen ‘zigeuners’, waarvan de Roma en Sinti de grootste gemeenschappen zijn. Ook rond de term ‘neger’ hangt een negatieve bijklank. Voor de zwarte bevolking verwijst dit woord naar de periode van de slavernij. Mensen zijn zich vandaag misschien onvoldoende bewust van de gevoeligheden die hier aan verbonden zijn. Het is met andere woorden aangewezen om te werken met een lexicon. Gebruik ook steeds de juiste termen. Zo bestond Auschwitz-Birkenau bijvoorbeeld uit twee delen: Auschwitz was het concentratiekamp en Birkenau het uitroeiingscentrum. Deze worden vaak met elkaar verward.

Vreemde objecten

Voor jongeren (en voor volwassenen) is het niet evident om zich te verplaatsen in een andere tijdgeest. Een heleboel concepten zeggen hen niets. Denk maar aan voedselbonnen, obussen, loopgraven, telegram, ... Voorwerpen spelen een belangrijke rol in het historisch bewustzijn. Lokale musea of heemkundige kringen kunnen je helpen om voorwerpen naar de klas te brengen.

In Talbot House (Poperinge) bleef de tijd stil staan. Kamers vol authentieke voorwerpen nemen je mee naar het leven achter het front tijdens de Grote Oorlog. © Simon Schepers

TIP 5 : HOOPVOLLE VERHALEN

Herinneringseducatie krijgt een grote meerwaarde als er ook aandacht is voor de hoopvolle verhalen. Mensen voeren reeds heel de geschiedenis oorlog, maar mensen sluiten ook al heel de geschiedenis vrede. Intermenselijke solidariteit, waardigheid en vriendschap zijn waarden die zelfs een oorlog niet kan uitroeien. De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, opgesteld op 10 december 1948 (na het grote leed van de twee wereldoorlogen), is een mijlpaal in de geschiedenis. Het blijft een cruciaal referentiekader voor het beoordelen en veroordelen van huidige misdaden tegen de mensheid.

Hoop tussen realiteit en Hollywood

Hoewel het in de praktijk meestal zo is, hoeft herinneringseducatie niet steeds over allerlei negatieve gebeurtenissen te gaan. Zeker voor jongere kinderen is het aangewezen verhalen uit te kiezen die een optimistische ondertoon hebben. Het spreekt voor zich dat hoopvolle historische feiten (algemeen stemrecht, het afschaffen van de slavernij, de bevrijding, ...) niet ongenueanceerd mogen worden voorgesteld. Het zijn nooit Hollywoodachtige happy endings.

Red Star Line Museum

Het Red Star Line Museum in Antwerpen vertelt het verhaal van de vele landverhuizers die aan het einde van de 19de en het begin van de 20ste eeuw naar Amerika trokken. Persoonlijke verhalen staan centraal. Met welke dromen, ambities, maar ook onzekerheid en angst trok men naar de States? En hoewel sommige ondernemingen zeker succesvol waren, bleken andere avonturen achteraf een totale mislukking. Hedendaagse migratieverhalen tonen aan hoe relevant deze geschiedenis nog steeds is. www.redstarline.be

Verhalen van landverhuizers geven de migratiegeschiedenis een gezicht.

© Red Star Line Museum (Noortje Palmers)

TIP 6 : OVER SLACHTOFFERS, DADERS, REDDERS EN OMSTANDERS

Waar men vroeger naar de geschiedenis keek vanuit het perspectief van de slachtoffers, probeert men nu ook meer en meer ook het perspectief van daders, redders en omstanders te belichten. Lesgevers in herinneringseducatie zijn ervan overtuigd dat het blootleggen van de beweegredenen van daders, redders en omstanders belangrijk is voor de maatschappelijke relevantie van herinneringseducatie. Nochtans is het niet zo evident om deze perspectieven bloot te leggen. Er bestaat nu eenmaal heel wat minder kant-en-klaar lesmateriaal rond daders, redders en omstanders. Kazerne Dossin en het Fort van Breendonk ontwikkelden educatief materiaal waarin deze perspectieven expliciet aan bod komen. Die pakketten vind je via www.kazernedossin.eu of op www.breendonk.be.

Uit het kinderboek 'Simon, het jongetje dat wist te ontsnappen' © publicatie 2005 Uitgeverij Van Halewyck;
 © auteur Simon Gronowski, tekstbewerking Réjane Peigné, illustraties Cécile Bertrand

De leeftijd bepaalt het perspectief

The International School for Holocaust Studies (www.yadvashem.org/yv/en/education) raadt aan om de bestudeerde perspectieven uit te breiden afhankelijk van de leeftijd van de doelgroep. Volgens hen leg je bij jonge kinderen (kleuter- en lager onderwijs) de focus beter op verhalen van slachtoffers. Met iets oudere kinderen (eerste graad secundair onderwijs) kan het perspectief van de redders ter sprake worden gebracht. De adolescenten van de tweede en derde graad zijn meer in staat zich te verplaatsen in het perspectief van daders en omstanders.

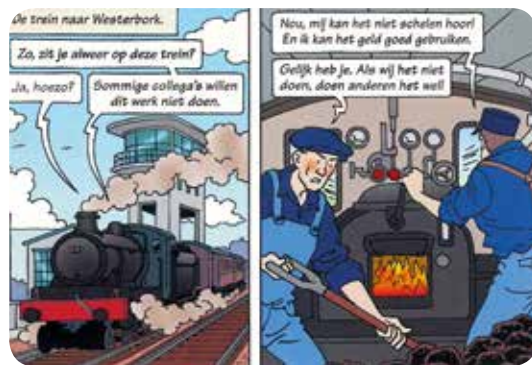
Hoe kan ik werken rond keuzes en dilemma's?

Bij de analyse van slachtoffer- of dadergedrag ontstaat het gevaar dat leerlingen blijven steken in een gevoel van medelijden met slachtoffers of de veroordeling van daders. Daarom is het goed om de doelgroep een goed inzicht te geven in de keuzes en dilemma's waarmee historische figuren geconfronteerd werden. Kon je er als politieagent of soldaat ook voor kiezen om niet mee te werken aan de deportaties? Welke elementen speelden mee bij de beslissing van jongens om tijdens WOII naar het front te trekken? Kon je in 1994 als Hutu weigeren Tutsi's te doden?

Stripverhalen Anne Frank Stichting

De Anne Frank Stichting ontwikkelde enkele stripverhalen (met bijhorend didactisch materiaal) waarin jongeren aan het denken worden gezet rond keuzes en dilemma's in oorlogstijd, maar ook vandaag! Meer info? www.annefrank.org

Uit het stripboek 'De Zoektocht' © tekst 2007 Anne Frank Stichting, Amsterdam; © tekeningen 2007 Eric Heuvel, Redhill Illustrations

TIP 7 : DE KRACHT VAN DE BELEVING

Mensen het verleden laten begrijpen, vraagt historische empathie. Bronnen gebruiken waarin individuen aan het woord komen, is hierbij essentieel. Dagboeken, getuigenissen, verhalen, kunstwerken, ... geven inzicht in de dromen, gevoelens en ideeën van historische personages. Zo zijn ze geen statistieken meer, maar worden ze terug mens. Historische empathie vormt hier een tegengif voor onverschilligheid. Let op dat je discours niet te moraliserend wordt en breng het verhaal vanuit verschillende invalshoeken. In wat volgt willen we de sterktes en zwaktes van enkele methodieken belichten:

- Ooggetuigen
- Literatuur en poëzie
- Kunst
- Historische speelfilms
- Bezoek aan een herinneringsplek ('lieu de mémoire')
- Re-enactment
- Serious games

Ooggetuigen

Een gesprek met een ooggetuige biedt een pedagogische context van uitzonderlijke waarde. Ten eerste slaagt een getuige erin de abstracte statistieken (in de praktijk meestal slachtoffers) opnieuw een gezicht te geven. Ten tweede maakt een getuigenis het verleden tastbaarder. Daarnaast zorgen ze voor een morele implicatie: getuigen doen vaak beroep op het verantwoordelijkheidsgevoel van de luisteraars. Ondanks deze onmiskenbare voordelen, zijn ook enkele waarschuwingen op zijn plaats. "Een getuige is geen historicus en geen filosoof", zei Primo Levi. De getuige brengt hoe dan ook een persoonlijk en subjectief verhaal. Bovendien wordt de persoonlijke herinnering altijd vormgegeven in het heden, maar ook vanuit het heden: ze vertelt vaak meer over onze opvattingen in het heden dan over het verleden. Als Congolezen vandaag zeggen: "We hebben heimwee naar de tijd van de Belgen", dan betekent dat helemaal niet dat ze terug willen naar de periode van het kolonialisme, waarin ze derderangsburgers waren. Het wil enkel zeggen dat ze verlangen naar de rust en afwezigheid van oorlog, iets dat ze nu niet echt kennen.

Waar vind ik getuigen?

In de getuigenbank van het Antwerpse Vredescentrum vind je personen die in je klas komen vertellen over historische of recentere conflicten. Naarmate de tijd verstrijkt, wordt het natuurlijk moeilijker getuigen van een historisch conflict te vinden. Heel wat musea en archiefinstellingen zetten daarom in op de ontsluiting van interviews. De video-archieven van het Instituut voor Veteranen, Kazerne Dossin en RCN Justice & Démocratie beschikken over een collectie opgenomen getuigenissen. Via het platform 'getuigen' vind je geschreven getuigenissen over de Tweede Wereldoorlog. Meer info? www.getuigenbank.be/ / www.warveteranstv.be/ / www.kazernedossin.eu/ / www.rcn-ong.be/ / www.getuigen.be

Een ooggetuige spreekt over het naziregime. © IV-NIOOD

Een getuige vertelt over zijn ervaringen onder het regime van de Rode Khmer in Cambodja.
© RCN Justice & Démocratie

Vorbereiding

Heb als lesgever vooraf een gesprek met de getuige. Op die manier kan gesproken worden over de wederzijdse verwachtingen. Vraag de getuige vooral stil te staan bij zijn persoonlijke belevenissen. Het is niet de taak van de getuige om een geschiedenisles te geven. Bereid de doelgroep ook goed voor. Maak hen bewust van het unieke en bijzondere karakter van een dergelijke ontmoeting. Laat hen gerust enkele vragen voorbereiden. Interactie is een absolute meerwaarde bij een 'live' getuigenis.

Meerstemmigheid is van belang!

Zorg dat de doelgroep voldoende kennis heeft van de historische realiteit waarover de getuige komt spreken. Gezien het subjectieve karakter van een getuigenis, kan het nooit de enige bron zijn om aan herinneringseducatie te doen. Een getuigenis moet steeds worden ingebed in een objectief kader van andere primaire of secundaire bronnen. Licht de doelgroep bovendien in van het feit dat bij een getuigenis niet de historische informatie telt, maar wel de menselijke ervaring.

Gewone mensen in ongewone situaties

Het is aan te raden dat de getuige niet enkel vertelt over de gebeurtenis die hij of zij heeft meegemaakt (oorlog, vlucht, genocide, ...), maar ook de periode ervoor en erna ter sprake brengt. Op die manier zal de doelgroep de getuige eerder zien als een 'gewoon' mens in een ongewone situatie dan louter als slachtoffer, dader of omstander.

Literatuur en poëzie

Over oorlog wordt heel wat geschreven. Naast de academische geschiedschrijving en de berichtgeving in de pers is er een gigantisch aanbod aan oorlogsverhalen (autobiografieën, romans, gedichten, stripverhalen) die je meesleuren in een persoonlijk verhaal van menselijk leed, zowel van de grote als kleine figuren in de geschiedenis. Soms zijn deze verhalen geschreven door mensen die het zelf hebben meegemaakt. Zij bieden elk op hun eigen manier een originele en intrigerende inkijk in hun gevoelswereld. Vaak zijn het allesbehalve vrolijke verhalen, maar tegelijkertijd klinkt in de meeste verhalen wel hoop; de hoop dat we lessen van vrede zullen trekken uit het verleden.

Voor het lezen

Voor je een tekst leest, is het interessant om te polsen naar de voorkennis van de doelgroep. Wat weten ze al over het onderwerp? Tegelijkertijd is dit een fase waarin je beroep kan doen op de fantasie van de deelnemers. Waar denken ze bijvoorbeeld aan bij het horen van termen als 'loopgraven', 'oorlog', ... Inleef- of associatieoefeningen kunnen een goede instap vormen om meer diepgaand met een tekst aan de slag te gaan.

Tijdens het lezen

Beperk je tijdens het lezen van een tekstfragment tot een inhoudelijke analyse. Hanteer hierbij mogelijke richtvragen zoals: "Welke personages nemen deel aan het verhaal?", "Wat doen zij?", "Waar speelt het verhaal zich af?", ... Je kan dit ook doen door te werken met stellingen en bijkomende inhoudelijke vragen: "Hoe drijft de schrijver de spanning op?", "Beschrijf de belangrijkste personages", ... Of reconstrueer samen met de doelgroep het verhaal.

Na het lezen

Wanneer je een tekstfragment leest, maak je kennis met een van de vele verhalen over een bepaald thema. Bij herinneringseducatie is het belangrijk om verschillende perspectieven aan het woord te laten. Vergelijk bijvoorbeeld eens een dagboekfragment van een Franse soldaat tijdens de Grote Oorlog eens met dat van een Duitse soldaat. Vertellen zij iets anders? Zie je gelijkenissen en/of verschillen? Daarnaast kan je ook een creatieve naverwerking inlassen: schrijf zelf een gedicht, maak een vervolg op een verhaal, interview je grootouders en informeer naar hun ervaringen, ...

Kom vanavond met verhalen

Kom vanavond met verhalen (Bakermat Uitgevers) is een verzameling van fragmenten uit de Europese literatuur: stukjes uit romans, gedichten, bladzijden uit prentenboeken en stripverhalen. Al deze fragmenten hebben betrekking op oorlog. Deze keer zijn het echter niet de volwassenen die de hoofdrol spelen, maar wel kinderen en jongeren. Soms zijn ze slachtoffers, soms helden. Wat hun rol ook is, het staat vast dat deze mensen echte overlevers zijn. Dit boek bestaat uit twee delen: een verhalenbundel (1999) en een didactische handleiding (2000).

Kunst

Sommige historische personages kozen ervoor om hun verhaal op een andere manier te vertellen. Ze opteerden hierbij niet voor geschreven getuigenissen, maar verbeeldden hun emoties in kunst. Zo vertellen ze hun verhaal in de vorm van beeld, muziek, ... Er bestaan talloze voorbeelden van deze kunstvormen. In bepaalde culturen is het trouwens gebruikelijk dat mensen zich niet uiten in talige vormen. Geschreven ooggetuigenverslagen over de Porajmos (de vervolging van Roma en Sinti tijdens de Tweede Wereldoorlog) zal je zelden vinden. Dit heeft onder andere te maken met een taboe rond de dood. De overlevering gebeurt vooral mondeling via liederen.

Koenraad Tinel

Als telg uit een collaborerend gezin probeert Koenraad Tinel in het reine te komen met zijn verleden. Dit doet hij door deze complexe herinneringen vorm te geven in inkttekeningen en stalen constructies.

Getekende herinneringen aan een oorlog © Scheisseimer (Koenraad Tinel), 2009

Historische speelfilms

Film is een veelgebruikt medium voor educatie. Een toenemend aantal lesgevers beschouwt film als een belangrijke bron van kennis, inzicht en bewustwording. Deze tendens gaat evenwel gepaard met een steeds luider klinkende roep naar de ontwikkeling van een 'historisch-filmische geletterdheid' bij jongeren. Die moet hen in staat stellen een bewuste en kritische houding ten opzichte van het medium en de relatie tussen feit en fictie aan te nemen.

Film en/als Geletterdheid

Aan de UGent ging in 2009 het onderzoeksproject 'Film en/als Geletterdheid' van start. Drie vragen vormden het uitgangspunt van het onderzoek:

1. Wat kunnen we leren uit film?
2. Hoe kunnen we films implementeren via specifieke leeromgevingen?
3. Welke kennis- en betekenisconstructie komt daarbij tot stand?

Dit project resulteerde in de websites www.film-en-geschiedenis.ugent.be (voor het vak geschiedenis) en www.schoolfilm.be (voor het vak Nederlands). Je vindt hier lessenreeksen over hoe je met film aan de slag gaat, filmbesprekingen, ... Neem dus zeker eens een kijkje!

Bezoek aan een herinneringsplek ('lieu de mémoire')

Een bezoek aan een herinneringsplaats zoals de Westhoek, militaire begraafplaatsen (bijvoorbeeld onder het beheer van de Commonwealth War Graves Commission), Breendonk, Kazerne Dossin, Auschwitz-Birkenau, ... wordt extra waardevol met onderstaande tips in het achterhoofd!

Voorbereiding

1. Weet wat je kan verwachten: bezoek de plek vooraf zelf en bekijk ze door de ogen van de doelgroep.
2. Bepaal op voorhand goed wat je wil bereiken door deze plek te bezoeken.
3. Zorg ervoor dat de doelgroep goed voorbereid is. Het bezoek moet slechts één aspect zijn van een heel traject rond herinneringseducatie.
4. Informeer je over de plek. Analyseer op voorhand kritisch de politieke, sociale, ... functie van een herinneringsplek door de jaren heen.
5. Hou de drie doelstellingen van herinneringseducatie in het achterhoofd.
6. Kies zorgvuldig de juiste vorm: bezoek met gids, individueel bezoek, fietstocht, ...

Wees realistisch

Wek geen al te hoge verwachtingen. Jongeren krijgen vooraf soms de indruk dat ze tijdens zo'n bezoek een intense catharsis zullen doormaken en zijn dan 'teleurgesteld' over de realiteit. Beperk ook het aantal leerlingen. Een massabezoek heeft sowieso veel minder impact.

De Menenpoort in Ieper (WOI). In de muren staan ongeveer 54.900 namen van Britse soldaten gebeiteld, namen van soldaten die nooit teruggevonden of geïdentificeerd werden. © Simon Schepers

Een plek, meerdere verhalen

Focus tijdens het bezoek op kennis, inzicht en historische empathie. Het bezoek is niet het moment om uitgebreide morele lessen mee te krijgen, wel om historische feiten te begrijpen. Hou de actualisering voor erna. In een veilige omgeving zal de doelgroep hier meer voor openstaan.

Een herinneringsplek vertelt trouwens nooit één verhaal. Er komen talloze herinneringen samen op zo'n plaats. Auschwitz-Birkenau vertelt bijvoorbeeld een heel ander verhaal voor een Roma of Sinti dan voor een Jood of voor een Poolse politieke gevangene. Weet dus waarover je spreekt.

Tallose slachtoffers, talloze verhalen... Zentralsauna in Birkenau © Stichting Auschwitz (Georges Boschloos)

Studiereizen Stichting Auschwitz

Stichting Auschwitz organiseert jaarlijks een studiereis naar Auschwitz en Birkenau. Alle activiteiten worden pedagogisch omkaderd en zijn geschikt voor leerkrachten (niet voor leerlingen). Sinds 2015 biedt Stichting Auschwitz een nieuwe studiereis aan, ditmaal naar enkele voormalige uitroeiingscentra: Chelmno, Belzec, Sobibor, Treblinka en Majdanek. Meer info? www.auschwitz.be

Re-enactment

Om historische empathie te bereiken, is de roep om ervaringsgericht onderwijs groot. Veel lesgevers zien een meerwaarde in het 'herbeleven' van historische situaties. Vechten in de loopgraven, onderduiken, ... Hoe voelde dat allemaal aan? Men stimuleert de doelgroep om zich fysiek te vereenzelvigen met historische personages en spreekt van living history of re-enactment. Natuurlijk kan re-enactment mensen prikkelen en nieuwsgierig maken naar meer informatie over een bepaalde historische gebeurtenis, maar in een educatieve context zijn enkele waarschuwingen op zijn plaats.

1. Het is een illusie dat je je echt zou kunnen inleven in de situatie van toen. Dit leidt bijna steeds tot vereenvoudiging en stereotypering.
2. Bij re-enactment is er een voorliefde voor sterke emotionele betrokkenheid, zonder veel analytisch nadenken. Het 'inleven in' kan echter te dicht op de huid komen en afweermechanismen in gang zetten.
3. Welke boodschap laat het 'identificeren met' eigenlijk na? Dat het leven in de loopgraven, het vluchten van oorlog of onderduiken een verschrikking was? En is dat dan de essentie van de hele belevenis? Was dat voordien al niet duidelijk?

Als we dan toch ervaringsgericht onderwijs willen, is het misschien een beter idee ons in te leven in de hedendaagse rol van onderzoeker. Laat de doelgroep aan de slag gaan met authentieke bronnen en geschriften die goed gecontextualiseerd worden, om juist te kunnen worden begrepen en geïnterpreteerd. Zo leren ze de verhalen van zeer dichtbij kennen, maar tegelijkertijd blijft een respectvolle en veilige afstand bewaard.

Re-enacters kruipen in de huid van soldaten uit de Tweede Wereldoorlog. © vzw Patton Drivers (Ann Wijgaerts)

Serious games

In dit digitale tijdperk zijn ze overal: Facebook, Twitter, YouTube, smartphones, tablets, applicaties, games enzovoort. Het is een evolutie waar jongeren dagdagelijks mee geconfronteerd worden. De laatste jaren is er vanuit de onderwijswereld dan ook meer aandacht voor het integreren van deze moderne technieken in de les. Herinneringseducatie deint mee op deze stroom. Games kunnen jongeren verleiden om met geschiedenis bezig te zijn en dat is een interessant gegeven. Maar vaak gaat herinneringseducatie over gevoelige thema's. Maak daarom van menselijk leed niet zomaar een spel. Denk met andere woorden goed na over de doelen die je wil bereiken en oordeel zelf over de 'kiesheid' (het ingetogen karakter) van een spel.

'Fair Play - your decisions matter'

'Fair Play - your decisions matter' gaat over discriminatie en voetbal. Jongeren tussen 15 en 25 jaar krijgen relatief veel te maken met discriminatie, zo wijst onderzoek uit. Dit gebeurt op school, in het uitgaansleven en op het sportveld. De Anne Frank Stichting wil met de serious game 'Fair Play' jongeren op een eigentijdse manier confronteren met vooroordelen en discriminatie en deze actuele thema's bespreekbaar maken. Doe zelf de test! www.playfairplay.nl

'Fair Play - your decisions matter' © Anne Frank Stichting (Cris Toala Olivares)

Motivatie

Heel wat applicaties werken met een puntensysteem. Terwijl je 'experience' (ervaringspunten) verdient, leer je al doende wat over historische onderwerpen. In zo'n geval wordt vooral de extrinsieke motivatie geprikkeld. Het doel is pas bereikt wanneer de intrinsieke motivatie belangrijker wordt, namelijk het spel spelen om meer informatie te verzamelen. Soms wil men de doelgroep extra stimuleren door middel van competitie, maar hier is enige voorzichtigheid gebaat: in zo'n geval riskeer je dat de drang om te winnen (met enige rivaliteit) primeert.

TIP 8 : ZOEK HET NIET TE VER

Vage begrippen als onmenselijkheid, intolerantie of xenofobie worden door jongeren vaak niet herkend in de actualiteit en zeker niet in hun eigen omgeving. Wanneer het over historische gebeurtenissen gaat of over conflicten die zich aan het andere eind van de wereld afspelen, is dat voor hen nog een pak moeilijker. Ze gaan er dan vaak van uit dat het niet zo erg is of was. Maak jongeren daarom duidelijk dat de genoemde mechanismen een aanvang nemen op zeer kleine schaal, maar dat deze destructieve proporties kunnen aannemen. Natuurlijk kan de doelgroep reflecteren over wereldproblemen, maar ook in de eigen leefomgeving vallen heel wat aanknopingspunten te vinden.

Lokale monumenten

Lokale oorlogsmonumenten bieden kansen om te werken aan zowel herinnerings- als erfgoededucatie. Ze maken mensen bewust van de geschiedenis in eigen streek. In een voor hen bekende omgeving is het eenvoudiger inzicht te ontwikkelen in de historische context. Net omdat de omgeving herkenbaar is, zullen ze sneller aanknopingspunten vinden met hun referentiekader. Bovendien geven lokale monumenten mensen de kans om een persoonlijk en uniek verhaal te ontdekken.

Als stenen konden spreken...

Een oorlogsmonument is als een boek vol verhalen, maar je moet het leren lezen. Het Koninklijk Legermuseum heeft daarom het educatief dossier *Als stenen konden spreken...* opgesteld om verschillende aspecten van zo'n monument te analyseren. Wat zie je (personages, decoraties, symbolen, opschriften)? Waar staat het monument (voor een kerk, op een marktplaats)? Is die plaats van belang? ... www.klm-mra.be

Oorlogsmonument Reningelst
© Kenniscentrum In Flanders Fields Museum

Heemkunde

Heemkundige kringen brengen lokale geschiedenis tot leven. Neem zeker eens contact op met een heemkundige kring in jouw buurt. Misschien kunnen zij je helpen met het zoeken naar origineel bronnenmateriaal op maat van je doelgroep. Vind alle heemkundige verenigingen in Vlaanderen en het Brussels Hoofdstedelijk gewest via de website van Heemkunde Vlaanderen. www.heemkunde-vlaanderen.be

Tentoonstelling over WO1 door de heemkundige kring 't Sireentje in Waasmunster © Simon Schepers

Van micro- naar macrogeschiedenis

"In mijn lessen voor de vierde jaren KSO/TSO/BSO gaan de leerlingen op zoek naar hun eigen familiegeschiedenis. Ze moeten daarbij proberen om 100 jaar terug in de tijd te gaan. Eens alle informatie verzameld is, moeten ze een presentatie brengen over hun familie. Op die manier krijgen ze een overzicht van een microgeschiedenis binnen het kader van de gebeurtenissen in de macrogeschiedenis: bijvoorbeeld een grootmoeder die boter smokkelde onder het oog van de Duitsers tijdens de Tweede Wereldoorlog." (Anonieme getuigenis, leeronderzoek SLO - UA 2013-2014)

Start eenvoudig

"In de lessen godsdienst [of niet-confessionele moraal] werk ik rond het thema antisemitisme. Ik vertrek eenvoudig vanuit stereotypen en vooroordelen waarna ik de overstap maak naar de mechanismen achter de Holocaust zelf. Hierbij toon ik foto's van mijn bezoek aan Auschwitz." (Anonieme getuigenis, leeronderzoek SLO - UA 2013-2014)

Conflicten na de Tweede Wereldoorlog

Ook in de tijd hoeft je het niet altijd zo ver te gaan zoeken. RCN Justice & Démocratie heeft bijvoorbeeld een interessant educatief aanbod rond de genocide in Rwanda, massageweld in Burundi, DR Congo, Cambodja en Bosnië. Voor multiculturele groepen en door de aanwezigheid van vluchtelingen uit deze landen in onze maatschappij sluiten deze recentere conflicten soms dichterbij de leefwereld van de deelnemers. www.rcn-ong.be

TIP 9 : EMOTIES EN NAVERWERKING

Herinneringseducatie roept vaak emoties op. Emoties kunnen zorgen voor een beklivend effect, maar ze houden ook gevaren in. Dikwijls reageren mensen ongepast omdat ze met angst, boosheid of verdriet geen blijf weten. Wanneer bepaalde onderwerpen te dicht op de huid van de doelgroep zitten, bestaat de kans dat de reactie er één van totale afkeer zal zijn. Bespreek daarom op voorhand de verwachtingen met de doelgroep. Creëer een veilige omgeving die het toelaat om emoties te uiten. Emoties moeten een plaats krijgen, maar tegelijkertijd ligt de uitdaging van herinneringseducatie in het overstijgen van het emotionele niveau om een denkproces en een bewustwording in gang te zetten.

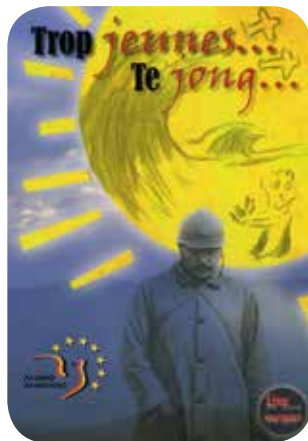
Spreek erover!

Specifieke doelgroepen (zoals kinderen en jongeren) die geconfronteerd worden met verhalen van oorlog kunnen hierdoor erg getroffen zijn. Een naverwerking is dus zeker aangewezen, bijvoorbeeld na een uitstap naar een herdenkingsplek of de ontmoeting met een ooggetuige. Mensen die met vragen blijven zitten of hun emoties niet kwijt kunnen, zullen zich in de toekomst mogelijk afsluiten voor onderwerpen van herinneringseducatie. Vraag wat de doelgroep heeft aangegrepen. Stel vooral open vragen. Vermijd vragen als “Wat zou jij gedaan hebben?” Het is onmogelijk om deze vraag juist te beantwoorden.

Artistieke projecten

Tegenover de vernieling van oorlogen staat de creativiteit van de kunst. Artistieke projecten geven mensen de kans om het geleerde om te zetten in woord, beeld, muziek of beweging. Zorg ervoor dat de doelgroep vrij is in dit proces. Het boek *Trop jeunes... Te jong...* (IV-NIOOO) is hier een mooi voorbeeld van. Ook op het Platform rond Mediawijsheid vind je ongetwijfeld heel wat inspiratie om zelf zo'n project vorm te geven. Neem een kijkje op www.ingebeeld.be.

Trop jeunes... Te jong... © IV-NIOOO

TIP 10 : NIET MORALISEREN, MAAR ACTIVEREN

Het spreekt voor zich dat een eenmalig bezoek aan een historische plaats of het zien van een film of documentaire geen tegengif is voor extreem gedachtegoed en een respectloze attitude. Meer nog, als de leerlingen het gevoel hebben dat hen conclusies worden opgedrongen, bestaat het gevaar dat zij afhaken. Het is van het grootste belang dat het werken aan een bepaalde attitude wordt gezien tegen de achtergrond van een gedegen historische kennis. Nog belangrijker is misschien dat de doelgroep geen goedbedoelde lessen slikt, maar dat ze zelf actief op zoek gaat naar wat kan worden geleerd.

Feit of mening?

Kinderen ontwikkelen reeds vanaf de kleuterschool vooroordelen op basis van wat ze horen in de klas, bij familie, in de sportclub enzovoort. Als ouder, leerkracht of opvoeder speel je een belangrijke rol in deze vorming. Reageer daarom op dit soort uitspraken door kinderen vragen te stellen. Het spel ‘feit of mening?’ daagt de doelgroep uit om na te denken over stellingen als “In België regent het altijd.” en “Jongens zijn slimmer dan meisjes.” Deze methodiek wordt gehanteerd in de interactieve tentoonstelling ‘De Democratiefabriek’ van de Stichting Vredeseducatie. Meer weten? www.vredeseducatie.nl

En... Actie!

“We kunnen er toch niets aan doen...” of “Wat kan ik daar op m'n eentje aan veranderen?” Klinken deze uitspraken je bekend in de oren als je in de klas of daarbuiten spreekt over complexe (wereld)problemen? Studio Globo heeft de workshop ‘En... Actie!’ ontwikkeld waarbij de doelgroep even stilstaat over de zin en onzin van acties voor verandering. Waarom het licht een uurtje doven in de strijd tegen klimaatverandering? Of gooien we best een taart in het gezicht van een politicus om iets te bereiken? Met een brede waaier aan, voorbeelden en gewapend met interactieve methodieken wordt nagedacht over de impact van acties en wat échte verandering precies is. Ook de rol van jongeren komt aan bod, want na blabla... is het tijd voor boemboem! www.studioglobo.be

Jongeren bezoeken het memoriaal ter nagedachtenis van de gedeporteerde Joden, Roma en Sinti. © Kazerne Dossin

Herinneringseducatie op kindermaat

**Kan herinneringseducatie al
in het basisonderwijs?
Wat zijn de valkuilen? En hoe
pak je die dan aan?**

Lia Caen is negen jaar als ze in Duffel door de andere kinderen wordt uitgescholden omdat ze een vluchteling uit Roeselare is. Achiël Vlamynck is er twaalf als hij wegens kattenkwaad veertien dagen in de gevangenis wordt opgesloten. Gabriël Versavel is dertien en ziet gruwelijke dingen tijdens de bombardementen van Ieper. Jim Martin is veertien als hij in 1915, ver van huis, bezwijkt aan de buiktyfus die hij opliep in de loopgraven. (Bron: Klein in de Grote Oorlog)

We kunnen het ons onmogelijk voorstellen wat het betekent een kind in oorlog te zijn. Als je de dagboekfragmenten van deze kinderen leest, vang je een glimp op van hun angst en leed. Tegelijk herken je de onbezorgde speelsheid van een kind dat de ernst van de situatie niet steeds vat. Je staat versteld van hun veerkracht en aanpassingsvermogen. Maar hoe je het ook draait of keert, al hun verhalen getuigen van een harde, onbevattelijke werkelijkheid.

Als je aan herinneringseducatie wil doen, vormen net deze verhalen de basis van het lesgebeuren. Leuke verhalen zijn het nooit. En steeds keert dezelfde vraag terug: moeten wij kinderen die vandaag opgroeien, ver van oorlog en geweld, belasten met deze pijnlijke verhalen van lang geleden?

Waarom?

Het antwoord luidt 'ja', en daar zijn verschillende redenen voor. Je kan het zien als een herinneringsplicht. Als we willen dat deze verhalen blijvend deel uitmaken van ons collectief geheugen, is het belangrijk ze liefst zo correct mogelijk door te geven aan de generaties die na ons komen. Omdat kinderen onbevangen openstaan voor alles wat op hen afkomt, vormen zij hierin een onmisbare schakel.

Daarnaast biedt het een uitgelezen leerkans voor de kinderen. Dikwijls maakt het vertellen van historisch menselijke verhalen op jonge leeftijd zo'n grote indruk dat ze blijven hangen en kapstokken vormen om er later een sterk ontwikkeld historisch inzicht aan op te hangen. Misschien noem je het liever een sociale verantwoordelijkheid. Kinderen en jongeren die oorlog en geweld aan den lijve ondervonden, zijn in onze

diverse klassen geen uitzonderingen meer. Deze kinderen brengen vragen rond conflict binnen in de groep en rekenen op ons voor antwoorden. Vaak bieden historische verhalen over oorlog en vrede een meer 'comfortabele' leeromgeving die minder weerstand oproept dan brandend actuele conflicten. Dit wil niet zeggen dat je die actuele conflicten niet kan behandelen; maar het historisch verhaal kan hun kijk op de dingen net verruimen omdat die afstand er is. Je kan het ook zien als een maatschappelijke opdracht. Het leren kennen van historische vormen van wij/zij-denken helpt ons om te beseffen hoe stereotiep denken kan leiden tot oorlog en geweld, tot haat en ellende. De komende generaties moeten leren samenleven zonder te haten. Door samen te werken, samen te leven, multiculturaliteit te erkennen en van elkaar te leren. Dat is wat herinneringseducatie moet doen.

Ja, maar...

Makkelijker gezegd dan gedaan? Inderdaad, herinneringseducatie is zelden eenvoudig. De doelgroep van het kleuter- en lager onderwijs stelt ons bovendien voor specifieke uitdagingen.

Ten eerste is er de gruwel van de oorlogsrealiteit. Het internet krioelt van de schokkende beelden en verhalen uit die oorlogsjaren. Waar mensen soms aangeven dat ze dat schokeffect nodig hebben om tot besef te komen, lijkt het ons niet gunstig om jonge kinderen, die emotioneel nog een hele ontwikkeling moeten doormaken, buiten hun vertrouwde omgeving te confronteren met dergelijke beelden of verhalen. De ervaring leert dat jonge kinderen op twee manieren reageren op die moeilijk te verteren informatie. Ofwel raken ze getraumatiseerd ofwel vinden ze het allemaal heel spannend en balanceren ze op het randje van sensatiezucht. In beide gevallen schiet je als educator het doel van herinneringseducatie schromelijk voorbij.

Ten tweede vergt herinneringseducatie vaak een goed ontwikkeld abstract denkvermogen. Als het bijvoorbeeld gaat over het begrijpen van processen en mechanismen zoals ontmenselijking of xenofobie die een rol spelen in verschillende historische contexten, lijkt het ons weinig haalbaar hier met kinderen jonger dan zestien jaar aan te willen beginnen.

Ten derde is één van de grootste uitdagingen van herinneringseducatie het stimuleren van 'empathie en betrokkenheid' bij de doelgroep. Hierbij is meerstemmigheid van belang: de diverse perspectieven van meerdere partijen of van wie wij traditioneel 'dader' en 'slachtoffers' noemen, zouden aan bod moeten komen. Deze benadering veronderstelt echter de complexe vaardigheid van historische perspectiefname, iets wat al buitengewoon moeilijk is voor oudere leerlingen, laat staan dat jonge kinderen er aan toe zouden zijn.

Ondanks al die uitdagingen, is het niet moeilijk goede praktijkvoorbeelden te vinden waarbij op een succesvolle manier met jonge kinderen aan herinneringseducatie wordt gedaan. Op voorwaarde natuurlijk dat het aanbod op hun maat gesneden is.

Hoe?

De meest cruciale vraag is dan ook niet óf, maar wel hoe we met jonge kinderen aan herinneringseducatie moeten doen. Een succesrecept bestaat natuurlijk niet. Onderstaande suggesties helpen wel om op een positieve manier met herinneringseducatie aan de slag te gaan, zowel met kinderen als met jongeren.

'Het droommuseum van Dre' © In Flanders Fields Museum (Tijl Capoen)

TE JONG?

Het is een ongeschreven regel dat de meeste herinneringseducatieve organisaties uitgaan van een ondergrens van negen jaar. Hoe jong ook, kinderen die over de gruwel van de oorlog leren, zijn niet gebaat met leugentjes of met een verbloemen van de realiteit. Miljoenen mensen vonden de dood in internationale conflicten, dat kan je niet verzwijgen. Er is echter een verschil tussen hen correct informeren over de historische feiten en uitgebreid en gedetailleerd op de gruwel ingaan. Voor extreem schokkende beelden zijn ze wellicht nog te jong.

Klein in de Grootte Oorlog

De provincie Vlaams-Brabant heeft een inspiratiegids uitgewerkt voor leerlingen uit het 4de, 5de en 6de leerjaar. In deze bundel vind je lesideeën rond thema's als loopgraven, uniformen, dagelijks leven, ... De historische informatie van dit oorlogsverleden wordt beknopt weergegeven en ondersteund door verschillende methodieken als doe-opdrachten, webquests en interviews, ... Vraag deze brochure gratis aan via de website www.vlaamsbrabant.be.

'Klein in de Grootte Oorlog' © Provincie Vlaams-Brabant, coverfoto collectie Jean en Isabelle Rigaux (fotograaf Louis Rigaux)

OWNERSHIP

Ook kinderen van het basisonderwijs verdienen ownership over hun project. Start met een klasgesprek of een rondvraag. Wat willen de kinderen graag weten? Wat vinden ze minder interessant? Wat willen ze graag bereiken na deze lessenreeks? Ongetwijfeld komen ze zelf met suggesties voor boeiende activiteiten aan te dragen. Betrek hen ook bij de uitvoering van je project. Misschien kunnen zij een briefje sturen om een getuige uit te nodigen in de klas? Op die manier creëer je gedragenheid voor het project en vermijd je de valkuil van het moraliseren. Want bij herinneringseducatie mag je leerlingen niet zeggen wát ze moeten denken maar wel dát ze moeten denken.

LEVENSVERRHALEN

Historische empathie is een moeilijk maar belangrijk onderdeel van herinneringseducatie. Het helpt kinderen om zich meer bewust te worden van hun omgeving en van zichzelf. Dit is een belangrijke opstap naar de ontwikkeling van een houding van actief respect. De capaciteit om historische empathie op te brengen groeit met de leeftijd. Met jonge kinderen werk je best rond het verhaal van één individu, liefst van dezelfde leeftijd. Op die manier zijn de kinderen in staat om het verhaal op zichzelf te betrekken en het zo beter te begrijpen. Pas later zijn zij ook in staat tot empathie voor grotere groepen mensen.

Nooit Meer Oorlog

De provincie West-Vlaanderen ontwikkelde de website 'Nooit Meer Oorlog'. De kleuters maken door middel van een fotoverhaal kennis met Emma en Emiel. Centraal staat het thema 'conflict'. De leerlingen van het lager onderwijs duiken in het dagboek van Jerome Seynhaeve. Neem zelf een kijkje op www.nooitmeeroorlog.be.

Getuigen project 'Nooit Meer Oorlog' © 'Nooit Meer Oorlog', Provincie West-Vlaanderen

ZOEK EEN AANKNOPINGSPUNT

Interesse voor een oorlog van bijvoorbeeld honderd jaar geleden is bij kinderen niet steeds evident. Op zoek gaan naar concrete aanknopingspunten die hen aanspreken, is dus de boodschap. Het leven van kinderen toen, de communicatiemogelijkheden of dieren in oorlog kunnen insteken zijn om de aandacht te wekken voor het verleden.

Kleine Sam, vertel ons over de Grote Oorlog

'Kleine Sam' is een educatieve kunstkoffer die de Eerste Wereldoorlog uit het originele standpunt van een jonge hond vertelt. De conflicten komen genadeloos dichterbij en het hondje Sam bekijkt de oorlog zoals een kind dat doet: hij begrijpt niet alles, maar hij leeft intens mee met wat er rond hem gebeurt. Deze koffer is gemaakt voor leerlingen uit de tweede graad van het lager onderwijs. Leen deze koffer gratis uit via www.west-vlaanderen.be/genieten/cultuur/ontlenen/uitleendienst/educatieve-koffers/Paginas/educatieve-koffers.aspx

Boekenaanbod Tumult

De online webshop van Tumult heeft een mooi aanbod van kinderboeken. Diverse aanknopingspunten op maat van de jongeren maken het thema 'oorlog' bespreekbaar. www.tumult.be

SLACHTOFFERS EN DADERS

De laatste jaren is er in herinneringseducatie een evolutie waar te nemen. Tegenwoordig probeert men naast de verhalen van slachtoffers ook meer en meer het perspectief van daders en omstanders te belichten. Begrijpen waarom mensen daders worden, maakt herinneringseducatie bijzonder relevant voor het maatschappelijk leven. Dit vereist natuurlijk een sterk ontwikkeld historisch referentiekader, dat er bij jonge kinderen nog niet is. Daarom verdient het de voorkeur om met jonge kinderen het slachtofferperspectief te onderzoeken. Dat wil niet zeggen dat daders en omstanders niet terloops aan bod kunnen komen. Het ligt voor de hand dat genuanceerd omgaan met de grijze werkelijkheid erg belangrijk is.

De vijand

Voor de Eerste Wereldoorlog vormt het poëtisch prentenboek *De vijand* een interessante piste. Aan het begin van de oorlog krijgt een soldaat een handboek waarin alles staat wat hij moet weten over de vijand die wreed is en geen medelijden kent. Het geweer moet hij gebruiken om de vijand te doden, vóór die hem doodt. Tot de soldaat en de vijand alleen achterblijven, elk in hun eigen loopgraaf, onder dezelfde sterren en met even grote honger. Misschien zijn ze toch niet zo verschillend? (Cali Davide, Serge Bloch en Wim Opbrouck, *De vijand*, Davidsfonds, 2007, 58 blz.)

De vijand

De vijand © Davidsfonds

MEERSTEMMIGHEID

Ook op jonge leeftijd is het belangrijk verder te kijken dan onze eigen westerse interpretatie van de geschiedenis. Misschien zitten er kinderen met migratiewortels in je klas en willen hun grootouders komen vertellen over hoe de oorlog in hun cultuur wordt herdacht? Wie weet staan bij hen heel andere conflicten hoog op de agenda?

VOOR EN NA DE OORLOG

Belangrijk bij het vertellen van een levensverhaal is het kaderen van de oorlogservaring in een langere levensloop. Wie waren deze mensen voor de oorlog? Wat waren hun dromen, ideeën of zorgen? En als ze overleefden, wat gebeurde er daarna? Door ook dit voor- en naoorlogse parcours in het verhaal te betrekken, herkennen de kinderen de mensen achter de slachtoffers en krijgen zij de kans historische empathie te oefenen.

Getuigenissen

In het basisonderwijs is het een goed idee om ooggetuigen uit te nodigen in de klas. Getuigen geven abstracte statistieken een gezicht. Het is wel belangrijk dat je op voorhand duidelijke afspraken maakt met de gastspreker en met de groep. Getuigenissen zijn subjectief en moeten altijd een kader mee krijgen. Een goede voorbereiding en naverwerking zijn dan ook noodzakelijk.

ACTUALISERING

Jonge kinderen leggen vaak heel spontaan de link met hun eigen leefwereld. Als ze geleerd hebben over het zondebokfenomeen, herkennen ze dat uit hun eigen ervaringen. Enerzijds moet je hier als lesgever voorzichtig mee omspringen. Pesten in de klas kan nooit op dezelfde lijn worden geplaatst als oorlog of genocide. Het is heel belangrijk sterk de nadruk te leggen op de evidente verschillen tussen beide contexten. Anderzijds moet je de actualiserende vragen ook aangrijpen, omdat het doel van herinneringseducatie uiteindelijk toch is te werken aan een houding van respect voor de 'ander', hoe anders die ander ook mag zijn.

KRINGGESPREK

Door met kinderen aan herinneringseducatie te doen, riskeer je heel wat emoties los te maken. Daar moet je als herinneringseducator waakzaam voor zijn. Zorg dat zij bij jou terecht kunnen met vragen. Je kan een project bijvoorbeeld afsluiten met een kringgesprek. Enkele tips die jou kunnen helpen om dit in goed banen te leiden:

- Plaats de kinderen in een kring zodat ze elkaar goed kunnen zien.
- Maak op voorhand duidelijke afspraken: je vinger opsteken, naar elkaar luisteren, ...
- Stuur het gesprek door vragen te stellen. Geef hierbij zo weinig mogelijk antwoorden, maar stel hen de vraag: "Wat denk jij?" of "Waarom denk je dat?"
- Betrek iedereen bij het gesprek: "Vind jij dat ook?", "Wil jij hier iets over zeggen?", ...
- Probeer ook enkele macrovragen te stellen: "Wat is pesten volgens jou?", "Waarom zouden mensen elkaar pesten?"
- Sluit af met een conclusie.

*Mijn vader stond daar en hij zei:
"Dit waren jongens zoals jij,
Die nu zo oud als ik hier hadden kunnen staan
Jongen hoe ouder ik word,
Hoe minder ik weet
Waarom de dingen gaan zoals ze gaan"*

(Stef Bos, Margraten)

Wegwijzer

Partners van het Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie

Het In Flanders Fields Museum benadert de Eerste Wereldoorlog vanuit vele gezichtshoeken. Een bezoek aan het museum is een hele belevenis voor de leerlingen. De educatieve dienst van het museum biedt verschillende pakketten aan voor leerlingen en leerkrachten. www.inflandersfields.be

Oorlog en Vrede in de Westhoek is een initiatief van de provincie West-Vlaanderen dat sinds 2002 actief is als moderator en overkoepelende aansturing voor alle initiatieven die binnen de Westhoek worden ontwikkeld rond het thema van de Eerste Wereldoorlog. Naast wetenschappelijk onderzoek, toeristische ontsluiting, publiekswerking en sensibilisering is ook het educatieve luik van het oorlogs- of vredesverhaal van groot belang. www.wo1.be

In de Dossinkazerne in Mechelen richtten de nazi's in 1942 hun SS Sammellager in. Dit verzamelkamp betekende voor duizenden Joden en zigeuners het vertrekpunt van een deportatie zonder terugkeer. Vandaag is Kazerne Dossin (het voormalig Joods Museum van Deportatie en Verzet) zowel een memoriaal, museum als documentatiecentrum over Holocaust en mensenrechten. www.kazernedossin.eu

Stichting Auschwitz - Auschwitz in Gedachtenis vzw wil de herinnering aan de nazimisdaden en -genocides levend houden en een collectief bewustzijn ontwikkelen bij de jeugd van vandaag en die van morgen. Concreet ontwikkelt Stichting Auschwitz een aantal activiteiten op vlak van pedagogie, didactiek en nascholing gebaseerd op documentatie, archivering en onderzoek. www.auschwitz.be

Het Fort van Breendonk is een van de best bewaarde kampen in Europa. Het Nationaal Gedenkteken van het Fort van Breendonk staat symbool voor de herinnering aan het lijden, de martelingen en de dood van zoveel slachtoffers. Daarnaast heeft het Fort een belangrijke educatieve rol met een aanbod voor scholen. www.breendonk.be

Het Instituut voor Veteranen (IV-NIOOO) is een overheidsinstelling onder voogdij van de minister van Defensie. De dienst Herinnering organiseert sinds 1998 projecten voor scholen in het kader van herinneringseducatie. De kernwoorden in hun activiteiten zijn herinnering, burgerzin, oorlog en vrede, democratie en vrijheid. Deze projecten zijn toegankelijk voor leerlingen uit het lager en secundair onderwijs, zowel Nederlands- als Franstalig. www.warveterans.be

In Europa sensibiliseert de Belgische ngo RCN Justice & Démocratie een breed publiek rond hedendaags massageweld via de "Als het ginder is, is het hier"-radioreeksen. RCN J&D verzorgt daarnaast ook workshops in het secundair onderwijs, aan hogescholen, universiteiten en in diverse verenigingen. De acties van RCN J&D zijn er op gericht om grootschalig bloedvergieten, zoals internationale misdaden in Rwanda, Burundi, DR Congo, Bosnië of Cambodja blijvend in herinnering te brengen om nieuw geweld in de toekomst te voorkomen. www.rcn-ong.be

Tumult streeft ernaar dat álle kinderen en jongeren in Vlaanderen en Brussel een actieve cultuur van vrede en geweldloosheid ontdekken, zelf vormgeven en geëngageerd uitdragen. Tumult wakkert bij hen een maatschappijkritische houding aan en leert hen vanuit een sterke verbondenheid om te gaan met conflict. Tumult werkt inclusief en versterkend vanuit ieders eigen kracht, en staat garant voor een speelse, interactieve en participatieve aanpak. www.tumult.be

Zoek je ondersteuning voor een project?

dynamo3

Wil je zelf projectmatig aan de slag gaan rond herinneringseducatie? Wil je daarbij een externe culturele partner betrekken? Ga met dynamoOPWEG gratis met De Lijn naar een cultuurschakel in de buurt en vraag tot 1500 euro subsidie aan via dynamoPROJECT. Dynamo3 is een initiatief van CANON Cultuurcel. www.cultuurkuur.be/dynamo

Prins Filipsfonds

Het Prins Filipsfonds wil scholen uit het lager en secundair onderwijs aanmoedigen om uitwisselingen te organiseren met scholen uit de andere Gemeenschappen van België. De bedoeling is het verdiepen van de talenkennis en het verruimen van de cultuur door de ontdekking van elkaars achtergrond, met respect voor elkaars eigenheid. www.prins-filipfonds.org

eTwinning: Samenwerken met scholen in Europa

In de herdenkingsperiode van 100 jaar Grote Oorlog zal eTwinning online events, projectpakketten en een speciale wedstrijdprijs voor projecten aanbieden. Door samen te werken met leeftijdsgenoten in andere Europese landen, wordt deze materie levendiger. ETwinning biedt leerkrachten en leerlingen een veilige onlineomgeving - de Twinspace - met verscheidene tools om samen te werken en te communiceren. www.etwinning.be

Projectloket

Het Projectloket is een digitaal platform waar een zo ruim mogelijk subsidieaanbod wordt ontsloten ter ondersteuning van schoolprojecten. De ondersteuningsvormen kunnen zowel logistiek als financieel zijn. Naast een uitgebreide lijst van projectsubsidies, gratis en bijna gratis materiaal of diensten worden er ook een aantal interessante tips meegegeven. www.projectloket.be

Kleur Bekennen

Reflectie en actie kan door projectwerking. Kleur Bekennen kan jou hierin ondersteunen. Hun educatieve medewerkers begeleiden jou graag bij het opzetten van een project rond herinneringseducatie, met een link naar het zuiden en de wereld. www.kleurbekennen.be

Notities

A series of horizontal dotted lines for taking notes.

